

Alina Syp, Franciszek Woch*

Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli

*Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach

**OCENA WYKORZYSTANIA CZYNNIKÓW PRODUKCJI
GOSPODARSTW ROLNYCH NA OBSZARZE POLSKI CENTRALNEJ
I WSCHODNIEJ W UWARUKOWANIACH WSPÓLNEJ POLITYKI
ROLNEJ UNII EUROPEJSKIEJ**

*EVALUATION OF PRODUCTION FACTORS IN AGRICULTURAL
HOLDINGS OF CENTRAL AND EASTERN POLAND IN TERMS OF
COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION*

Słowa kluczowe: gospodarstwa rolne, czynniki produkcji, dopłaty bezpośrednie, dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego

Key words: agricultural holdings, factors of production, direct payments, family farm income

Synopsis. Na podstawie danych z 1338 gospodarstw rolnych zlokalizowanych, na obszarze województw: mazowieckiego, łódzkiego, podlaskiego i lubelskiego, które w latach 2004-2006 prowadziły zapisy w książkach rachunkowych w ramach Sieci Danych Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych – FADN, ustalono poziom czynników produkcyjnych gospodarstw, stopień ich wykorzystania oraz sytuację ekonomiczną. Ustalono, że głównym czynnikiem produkcyjnym jest kapitał, a następnie wielkość uprawianych gruntów. Uzyskane wyniki gospodarowania oraz dopłaty nie zapewniały dochodu parytetowego bardzo małym i małym gospodarstwom. Rolnicy z tych gospodarstw celem poprawy swojego dochodu są zmuszeni powiększać areal gospodarstwa lub szukać dodatkowych źródeł dochodu w działalności pozarolniczej.

Wstęp

Objęcie polskiego rolnictwa mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) istotnie zmieniło czynniki kształtujące dochody rolników [Józwiak 2007]. Obok tradycyjnych (konwencjonalnych) czynników, takich jak: fizyczne rozmiary produkcji, ponoszone nakłady, relacje cen rolnych oraz obciążenia produkcji rolnej, pojawiły się bezpośrednie płatności związane i niezwiązane z produkcją rolniczą oraz płatności z tytułu uczestnictwa w programach rolnośrodowiskowych, restrukturyzacyjnych i modernizacyjnych [Poczta i in. 2007]. Dotyczy to szczególnie regionów, które dysponują gorszymi warunkami klimatyczno-glebowymi oraz ekonomiczno-organizacyjnymi. W Polsce do takich regionów zalicza się centralną i wschodnią część Polski, co w układzie badań FADN odpowiada regionowi Mazowsza i Podlasia. W tym regionie szczególnego znaczenia nabiera wysokość wsparcia, jakie mogą otrzymać gospodarstwa w ramach WPR.

Niniejsze opracowanie jest efektem kilkuletnich badań, prowadzonych w ramach przygotowywania rozprawy doktorskiej [Syp 2009].

Cel, zakres i metoda badań

Celem badań była ocena wykorzystania czynników produkcji w gospodarstwach rolnych w centralnej i wschodniej Polsce, określenie ich wpływu oraz dopłat budżetowych na dochód gospodarstw [Poczta 2008].

Badaniami objęto 1338 gospodarstw indywidualnych [Goraj i in. 2005], które w latach 2004-2006 prowadziły zapisy w książkach rachunkowych w ramach Sieci Danych Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych – FADN. Czasowy zakres badań obejmował okres od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej.

W celu wyeliminowania wpływu zmienności niektórych wskaźników (np. plonów i dochodów) w poszczególnych latach, analizę oparto na średnich ważonych z 3 lat.

W procesie badawczym dokonano analizy sytuacji ekonomicznej badanych gospodarstw [Goraj 2007]. Ze względu na charakter pracy, a także posiadany materiał źródłowy uwzględniony w rozprawie doktorskiej [Syp 2009] ograniczono się do wykazania różnic w posiadanych zasobach oraz w efektywności ich wykorzystania.

W opracowaniu uwzględniono uśrednione wyniki statystyczne z gospodarstw indywidualnych z lat 2004-2006 reprezentatywne w następujących typach gospodarstw:

- specjalizujące się w uprawach polowych, określane jako gospodarstwa roślinne,
- specjalizujące się w chowie zwierząt żywnych w systemie wypasowym, określane jako gospodarstwa mleczne,
- specjalizujące się w chowie zwierząt żywnych paszami treściwymi określane jako gospodarstwa trzodowe,
- różne uprawy i zwierzęta łącznie określane jako gospodarstwa mieszane.

W analizie wykorzystano dane z gospodarstw o różnych typach rolniczych: 121 gospodarstw w typie roślinnym, 477 w typie mlecznym, 337 w typie trzodowym i 403 w typie mieszanym. Badane gospodarstwa były wielkości ekonomicznej od 2 ESU do 40 ESU i można je uznać jako towarowe, mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej w rolnictwie.

Poza podziałem gospodarstw według typu produkcji dokonano też podziału gospodarstw na podstawie wielkości ekonomicznej. Przedmiotem analizy było 145 gospodarstw bardzo małych (2-4 ESU), 334 małych (4-8 ESU), 504 średnio małych (8-16 ESU) i 355 średnio dużych (16-40 ESU). W Unii Europejskiej najczęściej przedmiotem analizy są gospodarstwa średnio małe. W regionie Mazowsza i Podlasia w strukturze gospodarstw znajduje się więcej podmiotów o mniejszej wielkości ekonomicznej, dlatego obszar analizy nie ograniczono do gospodarstw o większym potencjale ekonomicznym. W analizie nie uwzględniono gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 40 ESU, ponieważ w badanym regionie jest ich niewiele.

Na podstawie danych źródłowych określono potencjał produkcyjny gospodarstw (tj. ziemi, pracy i kapitału), efektywność jego wykorzystania, ocenę wpływu dopłat bezpośrednich do działalności na dochody rolnicze oraz poziom dochodu, z uwzględnieniem wszystkich czynników. W analizie wykorzystano metody statystyczne, z uwzględnieniem m. in. analizy korelacji i regresji prostej.

Wyniki badań

Sytuacja rolnictwa w Polsce w latach 2004-2006

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej spowodowało wzrost tempa rozwoju polskiej gospodarki, w tym rolnictwa. W latach 2004-2006 odnotowano wzrost Produktu Krajowego Brutto (PKB), który wpłynął na wzrost popytu krajowego. W analizowanym okresie nastąpiło wyrównanie cen polskich produktów ze średnimi cenami, jakie występują w Unii Europejskiej. Osiągnięcie średnich cen na poziomie, jakie płacone są w Unii wynikało z objęcia Polski WPR.

Drugim czynnikiem określającym sytuację rolnictwa, było kształtowanie się relacji cen produktów rolnych do cen środków produkcji.

Poza wzrostem cen, na poprawę sytuacji dochodowej w rolnictwie miały też wpływ dopłaty budżetowe, które wypłacano rolnikom od 2004 r., w związku z objęciem ich WPR [Józwiak 2007]. Dynamika wzrostu dochodów rolniczych w latach 2004-2006 była większa niż w pozostałych działach gospodarki narodowej. Było to odwrócenie sytuacji, jaka miała miejsce w latach 1991-2002, gdy spadek realnego dochodu do dyspozycji brutto w gospodarstwach rolniczych wyniósł 30%, przy równoczesnym wzroście o 49% dochodów pozostałych grup społeczno-zawodowych [Zegar 2003].

Charakterystyka gospodarstw rolnych badanego obszaru

Badany obszar obejmuje ponad 99 tys. km², na którym zamieszkuje około 11,1 mln ludności. Powierzchnia regionu stanowi 31,6% powierzchni kraju, a udział ludności regionu w ogólnej liczbie wynosi 29%. Charakteryzuje się wieloma wspólnymi cechami, wyróżniającymi go od pozostałych, m.in. ma gorsze, niż przeciętne w kraju wskaźniki świadczące o stanie agrotechnicznym gleb. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP) dla Polski wynosi 66,6 pkt., a dla badanego obszaru 62,7 pkt. Charakteryzuje się także niskim zużyciem nawozów mineralnych w kg NPK na 1 ha UR. Niska jakość przestrzeni produkcyjnej ogranicza dobór oraz plony roślin uprawnych. Ma również wpływ na udział zbóż w strukturze zasiewów i wielkość produkcji roślinnej.

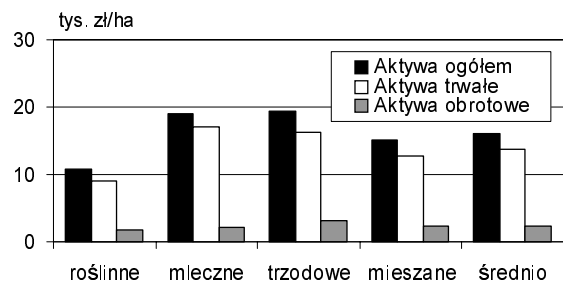
Relacja rzeczywistej produkcji roślinnej, wyrażonej w jednostkach zbożowych do realnie możliwej do uzyskania w regionie, wynosi 68,9%, podczas gdy średnia dla kraju kształtuje się na poziomie 71,9%. Gospodarstwa analizowanego obszaru charakteryzują się dużą obsadą krów, a także wysoką produkcją i skupem mleka. Cechą charakterystyczną gospodarstw tego regionu jest mała powierzchnia użytków rolnych gospodarstw (średnia ok. 8 ha) oraz największy udział gospodarstw indywidualnych w strukturze władania ziemią. Zatrudnienie w rolnictwie jest większe niż średnia krajowa. Występujące duże rozdrobnienie gospodarstw rolniczych powoduje, że produkcja ukierunkowana jest głównie na samozaopatrzenie rodzin rolniczych. Wszystkie te czynniki decydują o niskiej towarowości produkcji oraz niekorzystnej sytuacji rodzin rolniczych.

Zasoby czynników produkcji

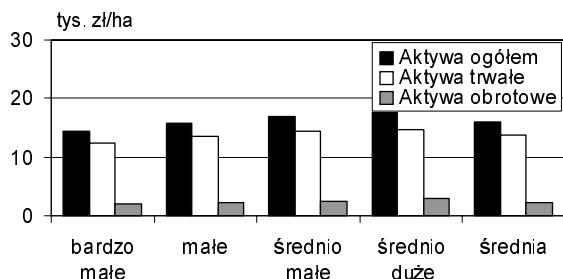
Ziemia jako podstawowy czynnik produkcji rolnej określa istotnie sposób gospodarowania i typ rolnictwa, a przez to również jego efektywność i konkurencyjność [Bilski, Gołaś 2006]. W analizowanym okresie największą powierzchnią użytków rolnych charakteryzowały się gospodarstwa w typie roślinnym średnia powierzchnia wynosiła 25,5 ha użytków rolnych. W pozostałych typach gospodarstw powierzchnia użytków rolnych była zbliżony, i stanowiła odpowiednio: 13,2 ha – mieszane, 14,8 ha – trzodowe i 15,1 ha – mleczne. Zróżnicowanie powierzchni użytków rolnych pomiędzy poszczególnymi typami rolniczymi wynika ze specyfiki produkcji poszczególnych gospodarstw rolnych, szczególnie w gospodarstwach roślinnych, w których ziemia jest dominującym czynnikiem produkcji, mającym wpływ na specjalizację [Woch 1990].

W gospodarstwach grupowanych według wielkości ekonomicznej powierzchnia użytków rolnych wzrastała z 9,8 ha – w gospodarstwach bardzo małych do 33,1 ha – w średnio dużych.

Kolejnym czynnikiem, którego nakłady są bardzo ważne w procesie produkcji gospodarstwa rolnicze-go, jest praca. Wszystkie analizowane gospodarstwa w niewielkim stopniu korzystały z pracy najemnej. Największymi nakładami pracy, w przeliczeniu na 100 ha UR, charakteryzowały się gospodarstwa mieszane i mleczne, natomiast najmniejszymi roślinne. Nakłady w gospodarstwach bardzo małych i małych w przeliczeniu na 100 ha UR były dwukrotnie większe niż w gospodarstwach średnio dużych. Wynika z tego, że wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa, maleje zapotrzebowanie na pracę ludzką, ponieważ następuje specjalizacja produkcji i większość prac jest zmechanizowana.

Rysunek 1. Wielkość aktywów według typu rolniczego
Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 2. Wielkość aktywów według wielkości ekonomicznej
Źródło: opracowanie własne.

Oprócz ziemi i pracy, podstawowym czynnikiem produkcji w gospodarstwie rolnym jest kapitał. Wskaźnikiem charakteryzującym wyposażenie gospodarstwa w środki trwałe i obrotowe, jest wartość aktywów przypadająca na 1 ha użytków rolnych. Była ona zróżnicowana w zależności od typu gospodarstwa. Największą wartością aktywów trwałych na 1 ha UR charakteryzowały się gospodarstwa mleczne i trzodowe. Kierunek produkcji miał też wpływ na udział poszczególnych składników w strukturze aktywów. Aktywa obrotowe, w odniesieniu do 1 ha UR, największe były dla gospodarstw trzodowych. Wysoki poziom aktywów w tych gospodarstwach świadczy o dużej intensywności produkcji i wysokiej jej wydajności. Najmniejsze wartości aktywów ogółem, aktywów trwałych i obrotowych na 1 ha UR odnotowano dla gospodarstw roślinnych. Gospodarstwa mleczne i trzodowe dysponowały prawie taką samą wartością aktywów na gospodarstwo jak roślinne, jednak miały mniejszą powierzchnię użytków rolnych i dlatego ich wskaźniki były dużo wyższe.

Wartość aktywów ogółem w przeliczeniu na 1 ha UR w gospodarstwach rolnych, grupowanych według wielkości ekonomicznej, wzrastała wraz z wielkością gospodarstwa, ale była mniej zróżnicowana niż w sklasyfikowanych według typu rolniczego (rys. 1 i 2).

Dokonując krótkiego podsumowania odnośnie posiadanych zasobów można stwierdzić, że poszczególne typy gospodarstw różniły się pod względem posiadanych zasobów. W rezultacie charakteryzowały się różnymi relacjami zasobów ziemi, pracy i kapitału. Największe zróżnicowanie zasobów, mierzonych w wartościach bezwzględnych ujawniło się w zasobach ziemi, a w przeliczeniu na jednostkę zasobu ziemi – w zasobach pracy i kapitału. Różne relacje zasobów spowodowały, że grupa gospodarstw roślinnych miała najlepsze uzbrojenie techniczne pracy. Gospodarstwa specjalizujące się w produkcji zwierzęcej, tj. typ krowy mleczne i trzoda chlewna miały na podobnym poziomie: zasoby ziemi, pracy i kapitału.

Wartość produkcji badanych gospodarstw

Wartość produkcji określająca produktywność ziemi, pracy i kapitału przeciętnego badanego gospodarstwa ustalono na poziomie 59 636 PLN z gospodarstwa, 38 248 PLN w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną i 3979 PLN w przeliczeniu na hektar i była ona zróżnicowana w zależności od typu gospodarstwa i struktury produkcji. Największą wartością produkcji ogółem charakteryzowały się gospodarstwa trzodowe. W gospodarstwach tych była ona większa o 30%, niż w gospodarstwach mlecznych, mimo że zasoby ziemi, pracy i kapitału były na zbliżonym poziomie. Oba typy gospodarstw charakteryzował jednakowy udział produkcji zwierzęcej w strukturze wartości produkcji ogółem. Wartość produkcji gospodarstw mieszanych i roślinnych była znacznie niższa niż zwierzęcych. Wynikało to z tego, że głównym składnikiem wartości produkcji była produkcja roślinna.

Koszty produkcji

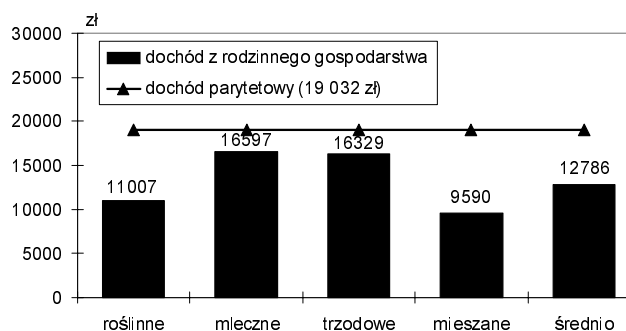
Koszt produkcji w badanych gospodarstwach ustalono na poziomie 46 719 PLN z gospodarstwa, w tym największe w gospodarstwach trzodowych (69 058 PLN), a najmniejsze w gospodarstwach mieszanych (40 544 PLN). W przeliczeniu na hektar użytków rolnych wartości te przedstawiają się następująco: średnio 3 117 PLN, w tym w trzodowych – 4 666 PLN, w mieszanych – 3 071 PLN, a najmniejsze w roślinnych – tylko 1 847 PLN.

Wyniki ekonomiczne badanych gospodarstw

Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego jest najważniejszą nadwyżką ekonomiczną, który obejmuje opłatę za zarządzanie dla kierownika gospodarstwa, wynagrodzenie za wykonywaną pracę członków jego rodziny oraz opłatę za zaangażowany kapitał własny.

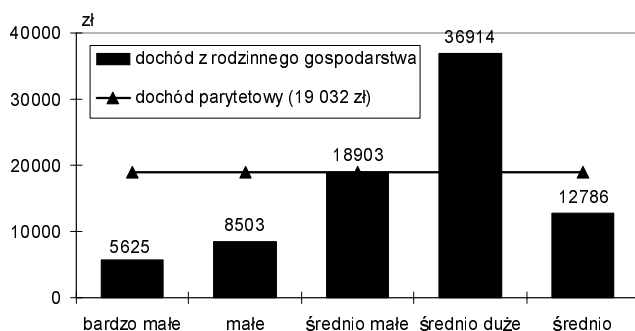
Badane gospodarstwa w analizowanym regionie osiągnęły dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na poziomie 19 461 zł. Średni dochód na osobę pełnozatrudnioną własną kształtował się na poziomie 12 786 zł, natomiast najwyższy odnotowano w gospodarstwach mlecznych – 16 597 zł, a najniższy w charakteryzujących się produkcją mieszaną – tylko 9 590 zł. Najlepsze wskaźniki dochodowości w analizowanym okresie uzyskały gospodarstwa ukierunkowane na produkcję mleka. Uzyskały one najwyższy dochód w przeliczeniu na 1 zł wartości kapitału własnego (0,11 zł). Wypracowały także najwyższy dochód na 1 ha UR (2358 zł) i uzyskały najwyższy dochód na 1 godzinę pracy pełnozatrudnionego członka rodziny, wynoszący 7,54 zł. Gospodarstwa roślinne osiągnęły o 34% niższy dochód na osobę pełnozatrudnioną własną, niż gospodarstwa mleczne, mimo że dysponowały znacznie większą powierzchnią użytków rolnych.

Mimo tego, że osiągnięty dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na pełnozatrudnionego członka rodziny składa się z wynagrodzenia za wykonywaną pracę oraz opłaty za zaangażowane własne czynniki wy-

Rysunek 3. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną własną oraz dochód parytetowy w zł (19 032 zł) według typu rolniczego

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 4. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną własną oraz dochód parytetowy w zł (19 032 zł) według wielkości ekonomicznej. Źródło: opracowanie własne.

darstw i nie w pełni odzwierciedlają sytuację gospodarstw w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Dlatego też, następnym etapem analizy była ocena dochodowości gospodarstw, w zależności od wielkości ekonomicznej gospodarstwa. W gospodarstwach pogrupowanych według wielkości ekonomicznej na badanym obszarze, najwyższe wskaźniki dochodowości ziemi, pracy i kapitału osiągnęły gospodarstwa średnio duże. Wynika to z ekonomii skali, która wyjaśnia zależność wzrostu dochodów od wzrostu nakładów. Dochód na pełnozatrudnionego członka rodziny w tych gospodarstwach wyniósł 36 914 zł, przy dochodzie na 1 godzinę pracy – 16,78 zł. Bardzo niskie wskaźniki dochodowe odnotowano dla gospodarstw bardzo małych, gdzie dochód na 1 godzinę pracy był na poziomie 2,56 zł, a na osobę pełnozatrudnioną własną wynosił zaledwie 5625 zł. Niskie wskaźniki dochodowości wykazały też gospodarstwa małe.

Z przedstawionych danych wynika, że gospodarstwa bardzo małe i małe powinny podjąć próbę modernizacji z uwzględnieniem powiększenia gruntów uprawnych lub szukać dodatkowego źródła utrzymania w pracy poza rolnictwem.

Tabela 1. Dopłaty do działalności operacyjnej dla gospodarstw według typu rolniczego

Wyszczególnienie	Udział dopłat według typu rolniczego [%]				Średnio
	roślinne	mleczne	trzodowe	mieszane	
W wartości produkcji	26	12	9	14	13
W dochodzie gospodarstwa rolnego	99	29	31	50	41

Źródło: Syp 2009.

wartości produkcji oraz dochodów rolniczych. Największe dopłaty do działalności operacyjnej na gospodarstwo, w analizowanym okresie na badanym obszarze otrzymały gospodarstwa roślinne, a najmniejsze – mieszane (tab. 1).

Kwoty dopłat są silnie związane z wielkością gospodarstwa wyrażoną w ESU. Dane w tabeli 2 dowodzą, że udział dopłat do działalności operacyjnej w wartości produkcji i dochodzie gospodarstwa rolniczego maleje wraz z wielkością gospodarstwa.

Dopłaty do działalności rolniczej

Od 2004 r. dopłaty budżetowe stanowią ważny czynnik kształtujący dochody polskich gospodarstw rolnych. Wysokość wsparcia budżetowego zależy od powierzchni użytków rolnych i struktury produkcji oraz położenia gospodarstwa w strefie ONW. Występuje duża rozbieżność kwot dopłat i ich relacji do

Tabela 2. Dopłaty do działalności operacyjnej dla gospodarstw według wielkości ekonomicznej

Wyszczególnienie	Udział dopłat w wielkości ekonomicznej gosp. [%]				Średnio
	bardzo małe	małe	średnio małe	średnio duże	
W wartości produkcji	25	17	10	8	13
W dochodzie gospodarstwa rolnego	87	56	30	23	41

Źródło: Syp 2009.

twórcze, może on służyć do porównań z dochodem parytetowym (rys. 3 i 4). Według GUS przeciętny dochód netto w gospodarce narodowej w latach 2004-2006 wynosił 19 032 zł. Najbliżej osiągnięcia dochodu parytetowego w tym okresie były gospodarstwa mleczne. Bardzo niska relacja dochodu rolniczego do dochodu parytetowego była w gospodarstwach mieszanych i roślinnych. Na tak niską dochodowość tych gospodarstw miały wpływ m.in. niskie ceny zbóż w analizowanym okresie.

Przedstawione dane są średnimi dla określonych typów gospodarstw

Wpływ głównych czynników produkcyjnych na poziom dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego

Oceny wpływu głównych czynników produkcji na poziom dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego, zwanego dochodem rolniczym dokonano na podstawie analiz statystycznych. Obliczone współczynniki korelacji i regresje pozwalają stwierdzić, że istnieją istotne zależności. Wszystkie główne czynniki produkcji, tj. kapitał, zasoby ziemi i praca miały istotny wpływ na poziom dochodu rolniczego. Czynnikiem kapitału determinował poziom uzyskiwanych dochodów z gospodarstwa w 36%, wielkość uprawianych gruntów w ok. 20%, a czynnik ludzki w ok. 10%.

Stopień wzajemnego skorelowania pomiędzy wszystkimi czynnikami produkcji był różny w zależności od kierunku produkcji. W gospodarstwach roślinnych główny wpływ na poziom dochodu miały zasoby ziemi i kapitał. W gospodarstwach mlecznych, trzodowych i mieszanych kapitał był decydującym czynnikiem wpływającym na dochód gospodarstwa, a kolejnym – zasoby ziemi. W gospodarstwach sklasyfikowanych według wielkości ekonomicznej głównym czynnikiem wpływającym na dochód w gospodarstwach większych, był kapitał, a w mniejszych zasoby ziemi.

Wnioski

1. Poziom dochodu rolniczego badanych gospodarstw był zróżnicowany w zależności od typu rolniczego gospodarstwa. Najwyższe wskaźniki dochodowości ziemi, pracy i kapitału osiągnęły gospodarstwa, specjalizujące się w produkcji mleka, a najniższe gospodarstwa roślinne.
2. Wszystkie główne czynniki produkcji, tj. kapitał, zasoby ziemi i praca miały istotny wpływ na poziom dochodu rolniczego. Czynnikiem kapitału determinował poziom uzyskiwanych dochodów z gospodarstwa w 36%, wielkość uprawianych gruntów w ok. 20%, a czynnik ludzki w ok. 10%.
3. Dochody gospodarstw rolnych zależały nie tylko od posiadanych zasobów oraz stopnia ich wykorzystania, ale w znacznym stopniu uwarunkowane były również relacjami cen i wielkością dopłat budżetowych. Największym udziałem dopłat w dochodzie rolniczym charakteryzowały się gospodarstwa roślinne – 99%, a znacznie mniejszym gospodarstwa nastawione na produkcję zwierzęcą: mleczne – 29%, trzodowe – 31% i mieszane – 50%. Udział dopłat w dochodzie zależał też od wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Dopłaty budżetowe w ramach mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej wywierają istotny wpływ na wielkość dochodu z gospodarstwa rolnego.
4. Uzyskane wyniki gospodarowania oraz dopłaty nie zapewniły dochodu parytetowego bardzo małym i małym gospodarstwom. Celem poprawy swojego dochodu rolnicy z tych gospodarstw będą zmuszeni powiększać areał gospodarstwa lub szukać dodatkowych źródeł dochodu w działalności pozarolniczej.

Literatura

- Bilski S., Golaś Z.** 2006. Czynniki kształtujące dochody indywidualnych gospodarstw rolnych. Ujęcie obszarowe i przestrzenne. *Wieś i Rolnictwo*, 2(131), s. 74-87.
- Goraj L.** 2007. Wyniki ekonomiczne specjalistycznych gospodarstw rolnych w 2006 roku według danych Polskiego FADN. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2006 r. IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 377-392.
- Goraj L., Osuch D., Suska M.** 2005. Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2004 r. Wyniki z Regionu FADN 795 Mazowsze i Podlasie. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Józwiak W.** 2007. Znaczenie dopłat budżetowych dla różnych grup gospodarstw. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2006 r. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Poczta W.** 2008. Skala korzyści uzyskiwanych przez rolnictwo w wyniku wejścia Polski do UE (analiza uwzględniająca zróżnicowanie regionalne, główne kierunki produkcji rolnej i główne typy gospodarstw rolnych w pierwszym okresie akcesji – lata 2004-2006). [W:] Wpływ integracji z Unią Europejską na polską gospodarkę żywnościową. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Poczta W., Pawlak K., Kiryluk-Dryjska E., Siemiński P.** 2007. Perspektywy polskich gospodarstw rolnych w europejskim modelu rolnictwa. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 2, s. 287-301.
- Syp A.** 2009. Ocena wykorzystania czynników produkcji gospodarstw rolnych w regionie Mazowsza i Podlasia. Praca doktorska – maszynopis. Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB w Puławach, s.141.
- Woch F.** 1990. Próba oceny zależności występujących między czynnikami a wynikami produkcyjnymi w indywidualnych gospodarstwach rolnych. IUNG Puławy, Seria R (265).
- Zegar J.S.** Dochody rolników na progu akcesji do Unii Europejskiej. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2006 r. IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 57-69.

Summary

The paper presents the influence of main factors of production on farm family income in Region Mazowsze and Podlasie. The key sources of information were data coming from Polish FADN. The level of farm family income in researched agricultural holdings was varied depending on the type of farming. The highest ratios of profit of area, labour and capital were reached by the agricultural holdings specialized in milk production, but the lowest ones by plant farms. The farm family income depended not only upon possessed assets and the level of their usage, but they were largely determined by the size of the direct payments. The direct payments within the framework of the mechanism of CAP have a significant influence on the size of farm family income. However, the outcome of farming and direct payments did not guarantee the parity income. In order to improve the income, farmers have to enlarge the farm area and look for additional sources of income.

Adres do korespondencji:

dr inż. Alina Syp
Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli
ul. Pożowska 8
24-130 Końskowola
tel. (81) 889 06 75
e-mail: a.syp@wodr.konskowola.pl

doc. dr hab. Franciszek Woch
Zakład Gleboznawstwa Erozji i Ochrony Gruntów IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8
24-100 Puławy
tel. (81) 886 34 21 w. 336
e-mail: franciszek.woch@iung.pulawy.pl